

ВИЩИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ (ВССУ)

вул. П. Орлика, 4а, м. Київ, 01043, тел. 591-10-00
<http://sc.gov.ua>; e-mail: inbox@sc.gov.ua; код ЄДРПОУ 37317811

Головам апеляційних судів
областей, Апеляційного суду
міста Києва

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ

Щодо окремих питань судової практики у справах про визначення місця проживання дитини

Враховуючи необхідність забезпечення однакового правозастосування у справах про визначення місця проживання дитини відповідно до вимог національного сімейного законодавства, а також врахування практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є джерелом права, звертаємо увагу на таке.

01 липня 2017 року ЄСПЛ ухвалив рішення у справі «М. С. проти України», яке набуде статусу остаточного відповідно до порядку, передбаченого пунктом 2 статті 44 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (Конвенція)*. У цьому рішенні ЄСПЛ констатував порушення Україною права заявника, гарантованого статтею 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя» Конвенції, у зв'язку з рішеннями національних судів про визначення місця проживання дитини заявника.

У справі «М. С. проти України» заявник скаржився, зокрема, на неналежний розгляд національними судами справи про визначення місця

* Звертаємо увагу, що посилання у вигляді практичного рішення ЄСПЛ можливе лише з моменту набуття ним статусу остаточного.

проживання його доньки. Цю скаргу заявника ЄСПЛ визнав за доцільне розглядати саме у контексті статті 8 Конвенції.

Відповідно до обставин справи заявник має малолітню доньку, 2008 року народження, з матір'ю якої, громадянкою В., заявник зареєстрував шлюб у цьому ж році. Після народження доньки заявник та В. разом із дитиною проживали у м. Суми в квартирі заявника спільно з його батьками, які допомагали у догляді за дитиною. З часом відносини між заявником та В. погіршилися, і 20 вересня 2011 року В. без відома заявника забрала доньку і переїхала з нею жити в інше місце, не повідомивши заявника про їх нове місце проживання. Як пізніше було встановлено національними судами, В. разом із донькою переїхала у селище поблизу м. Суми та проживала там разом зі своїм дядьком Ф. Лише у грудні 2011 року заявник з'ясував місцезнаходження В. та доньки, забравши останню до своєї квартири у м. Суми. При цьому заявник стверджував, що помітив на тілі доньки синці, у зв'язку з чим наступного дня була здійснена медична експертиза наявних на її тілі ушкоджень. За результатами проведеної експертизи заявником було ініційовано кримінальне провадження щодо виявлених у доньки тілесних ушкоджень, які, як стверджувала дитина, були завдані її матір'ю. У подальшому це кримінальне провадження було закрито, зокрема у зв'язку з тим, що не було встановлено ступінь тяжкості завданих дитині тілесних ушкоджень.

Після повернення до м. Суми дитина продовжувала жити із заявником та його батьками, а В. зустрічалася з нею лише у присутності заявника. У 2012 році було відкрите кримінальне провадження за заявою матері заявника у зв'язку з тим, що донька заявника, за її словами, зазнала сексуального насильства під час проживання з В. та Ф. Це кримінальне провадження неодноразово закривалося, але станом на 20 січня 2016 року розслідування ще тривало.

У червні 2012 року Зарічний районний суд м. Суми ухвалив рішення про розірвання шлюбу між заявником і В. та визначив місце проживання їх доньки разом із матір'ю. Суд своє рішення в частині визначення місця

проживання дитини разом із матір'ю обґрунтував положеннями Декларації прав дитини ООН 1959 року, Конвенції про права дитини та статті 161 Сімейного кодексу України, **зазначивши про відсутність у справі виняткових обставин, які могли б виправдати розлучення дитини зі своєю матір'ю.** Суди апеляційної та касаційної інстанцій визнали рішення суду першої інстанції законним та обґрунтованим, а твердження заявника про викрадення дитини її матір'ю, сексуальне та фізичне насильство щодо дитини такими, що не знайшли підтвердження.

У зв'язку з цим заявник у своїй заяві до ЄСПЛ стверджує, що національні суди не здійснили належної оцінки доказів та не дослідили належним чином всіх обставин справи при визначенні місця проживання його доньки. Заявник стверджує, що суди під час вирішення цього питання повинні були керуватись принципом «найкращих інтересів дитини».

Стаття 8 Конвенції гарантує кожному право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції (пункт 1). При цьому зазначена стаття містить застереження, згідно з яким органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (пункт 2).

Здійснюючи оцінку обґрунтованості скарг заявника, ЄСПЛ передусім зазначив, що у цій справі очевидним є те, що рішення суду про визначення місця проживання дитини становило втручання у сімейне життя заявника. Так само у ЄСПЛ не виникло жодних сумнівів у тому, що оскаржуване рішення мало певне підґрунтя в національному праві, зокрема норми статті 161 Сімейного кодексу України, та переслідувало законну мету щодо захисту «прав та свобод інших осіб», а конкретно – дитини. Разом із тим постало питання про те, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві» у значенні пункту 2 статті 8 Конвенції.

Визначаючи, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві», ЄСПЛ передусім розглянув питання про те, чи були мотиви, наведені на виправдання здійсненого у даній справі втручання, доречними і достатніми в контексті пункту 2 статті 8 Конвенції. ЄСПЛ наголосив, що в усіх подібних випадках основне значення має вирішення питання про те, що найкраще відповідає інтересам дитини. На сьогодні існує широкий консенсус, у тому числі в міжнародному праві, на підтримку ідеї про те, що у всіх рішеннях, що стосуються дітей, їх найкращі інтереси повинні мати першочергове значення. При цьому ЄСПЛ зауважив, що при визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним.

Саме з урахуванням зазначених принципів ЄСПЛ здійснював оцінку того, чи національні суди вжили всіх заходів для визначення найкращих інтересів дитини у цій справі та визначили її місце проживання з дотриманням вимог статті 8 Конвенції.

Оцінюючи у цій справі дотримання критерію безпеки та захищеності дитини, ЄСПЛ констатував, що твердження заявника про ризик застосування матір'ю фізичного насильства до дитини (які були предметом розслідування правоохоронних органів) були серйозними і заслуговували на більшу увагу з боку судів для визначення того чи піддавалася дитина таким ризикам під час проживання з матір'ю.

Здійснюючи оцінку стабільності середовища проживання дитини, ЄСПЛ звернув увагу на те, що дитина від народження жила не лише зі своїми батьками, а й разом з бабусею і дідусем, які піклувалися про неї. При цьому суд першої інстанції, визначаючи місце проживання дитини разом із матір'ю, не взяв до уваги той факт, що батьки заявника відігравали значну роль у житті дитини, а суд апеляційної інстанції лише зазначив, що батьки є більш

важливими в житті дитини, ніж її бабуся й дідусь. Погоджуючись із цією тезою, ЄСПЛ одночасно зауважив, що з урахуванням конкретних обставин справи такого висновку було недостатньо, оскільки лишилося нез'ясованим, наскільки таке поверхнєве сприйняття відповідає конкретній ситуації з донькою заявника та чи буде відокремлення дитини від бабусі й дідуся суперечити інтересам дитини. У зв'язку з цим ЄСПЛ нагадав свою позицію, відображену у попередніх рішеннях, зокрема у справі «Мамчур проти України», стосовно того, що тривалість часу, проведеного дитиною з дідусем чи бабусею, може стати важливим чинником при визначенні найкращих інтересів цієї дитини.

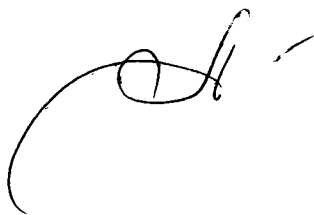
Враховуючи зазначене, ЄСПЛ зробив висновок, що здійснений національними судами аналіз перед ухваленням рішення про визначення місця проживання доньки заявника разом із матір'ю, був недостатньо ретельним. Тому, незважаючи на широкі дискреційні повноваження, надані національним органам у сфері встановлення опіки над дітьми, ЄСПЛ визнав, **що обґрунтування ухваленого ними рішення не є «належним та достатнім»**. На підставі цього ЄСПЛ визнав, що у цій справі мало місце порушення статті 8 Конвенції при визначенні місця проживання дитини заявника.

У зв'язку з викладеним, з метою недопущення в подальшому порушень, які констатовані ЄСПЛ у справі «М. С. проти України», у разі набрання рішенням статусу остаточного судам під час розгляду справ про визначення місця проживання дитини слід враховувати наведене вище.

Крім того, під час вирішення такої категорії справ судам слід керуватись статтею 51 Конституції України, яка гарантує кожному із подружжя рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Схожа норма міститься також у частині шостій статті 7 Сімейного кодексу України, відповідно до якої рівність прав і обов'язків жінки та чоловіка у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї є однією із загальних засад регулювання сімейних відносин. Це узгоджується з практикою ЄСПЛ, який неодноразово наголошував, що батьки повинні мати рівні права у спорах про опіку над дітьми, і жодні

презумпції, які ґрунтуються на ознаці статі, не повинні братись до уваги (рішення у справі «Зоммерфельд проти Німеччини» («Sommerfeld v. Germany») від 08 липня 2003 року, «Цаунеггер проти Німеччини» («Zaunegger v. Germany») від 03 грудня 2009 року).

Заступник Голови

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, sweeping loop followed by a smaller loop and a short horizontal stroke.

М. Червинська